

Klases kultūras transformācijas Latvijā fotogrāfiju un atmiņu avotos (1964–2004)

Kitija Valeiņa
Latvijas Universitāte

Kopsavilkums. „Klases kultūra” ir jauns jēdziens pedagoģijas vēstures pētniecībā. Tās elementu izpēte ar dažādu vēstures avotu palīdzību sniedz ieskatu skolas realitātē noteiktos vēstures posmos un palīdz izprast un interpretēt cilvēku individuālo pieredzi, kas saistās ar skolas dzīvi, kurā veidojas cilvēka personība, sociālie kontakti un nostiprinās garīgā un emocionālā attīstība. Raksts iepazīstina ar klases kultūras jēdziena teorētiskajiem aspektiem, kā arī, izmantojot vēstures avotu – fotogrāfiju un interviju – analīzi, tiek rekonstruēta klases kultūras transformācija Latvijā no autoritārā režīma Padomju Savienības laikā uz demokrātisko iekārtu postpadomju Latvijā.

Atslēgas vārdi: klases kultūra, klases kultūras artefakti, fotogrāfija, intervija, autoritārisms, demokrātija.

I. IEVADS

Klase ir telpa, kura ieņem nozīmīgu vietu izglītības procesos un līdz ar to – šo procesu pētniecībā. Cilvēki visā pasaulē daļu savas dzīves ir pavadījuši klases telpā, un gandrīz ikvienam ir kādas atmiņas, kas ar šo telpu saistītas. Taču klase nav tikai viena no skolas „istabām”, klase ir telpa, kurā norit mācību process, kurā veidojas attiecības ar vienaudžiem un pieaugušajiem, kurā notiek cilvēku garīgā un emocionālā izaugsme. Katrā laikmetā šie procesi ir noritējuši citādi, turklāt katrs laikmets klases telpā ir atstājis savas, unikālas „pēdas”. Gluži tāpat kā ikvienai civilizācijai, tautai un organizācijai, arī klasei ir sava kultūra, kas ietver sevī to raksturojošas iezīmes.

Jēdziens „klases kultūra” pedagoģijas zinātnē ir jauns un maz pētīts ne tikai Latvijā, bet arī ārvalstīs. Šai tēmai ir pievērsies un kļuvis par līderi klases kultūras pētījumos Ians Grosvenors (*Ian Grosvenor*), Birmingemas Universitātes profesors, kurš kopā ar citiem zinātniekiem ir publicējis vairākus klases kultūras pētniecībā būtiskus darbus, piem., „Klusums un attēli” (*“Silences & Images”*) [1], „Skološanās melnā kaste” (*“Black box of schooling”*) [2], „Skola” (*“School”*) [3] u. c. I. Grosvenors ir speciālists arī vizuālo avotu izpētē un līdz ar to klases kultūru analizējis galvenokārt caur vizuālo vēstures avotu fokusu. Arī Roterdamas Universitātes profesors Sjāks Brasters (*Sjaak Braster*) klases kultūras izpētē balstījies uz vizuālo avotu analīzi. Viņš ir veicis ievērojamu pētījumu par klases kultūras vēsturi Holandes skolās, balstoties uz dažādu laika posmu klašu telpu fotogrāfiju analīzi [4].

Latvijā klases kultūras pētniecībai pievērsusies Latvijas Universitātes profesore, pedagoģijas vēsturniece Iveta Ķestere, kura savās lekcijās analizē klases kultūru pedagoģijas vēstures perspektīvā [5], [6]. Taču Latvijā līdz šim nav publikāciju, kas būtu veltītas klases kultūrai un tās vēstures izpētei. Kā jau minēts, arī pasaules mērogā ir ļoti maz šādu pētījumu.

Taču klases kultūras vēstures pētījumu aktualitāte ir nenoliedzama, jo ar to palīdzību ir iespējams izprast klases realitāti gan vēsturē, gan mūsdienās. Līdz ar to ir iespējams pārlicināties, kuri likumi un lēmumi „strādāja” realitātē, bet kuri palika tikai izteikti uz „papīra”. Klases kultūras elementu izpēte ar dažādu vēstures avotu palīdzību sniedz ieskatu laikmeta realitātē, nevis aplūko tikai teorētiskas atziņas un ideālus, kā arī palīdz izprast un interpretēt cilvēku individuālo pieredzi, kas saistās ar skolas dzīvi.

Kultūras artefakti spēj sniegt specifisku informāciju arī par to, kā klases kultūra transformējas varas režīma maiņas dēļ. Latvijas gadījumā, strauji mainoties politiskajam režīmam, līdz ar to arī izglītības sistēmai – klases kultūra reflektēja režīma veiktās pārmaiņas izglītībā. Klases kultūras realitātes analīze pārejas periodā no autoritāras uz demokrātisku valsts iekārtu ir šī raksta mērķis.

II. KLASĒS KULTŪRAS JĒDZIENA TEORĒTISKĀ IZPRATNE

Jēdzienu kopumam „klases kultūra” nav stabilas definīcijas, jo šāds abu jēdzienu salikums pedagoģijas zinātnē ir salīdzinoši jauns. Abiem jēdzieniem katram atsevišķi ir dažādas nozīmes un skaidrojumi, bet to apvienojums prasa veidot jaunu definīciju.

Pirmie, kuri pievērsās izglītības kultūras pētīšanai, bija amerikāņu un britu izglītības sociologi 20. gs. 60. gados. Viņi nonāca pie secinājuma, ka, lai pilnībā izprastu izglītības procesus, ir nepieciešams pētīt norises klasē. Rakstu krājuma „Skološanās melnā kaste” (*“Black box of schooling”*) autori raksta, ka franču sociologs Pjērs Burdjē (*Pierre Bourdieu*) papildināja izglītības socioloģiju ar kultūras jēdziena koncepciju. Savukārt britu sociologs Pols Villis (*Paul Willis*) bija viens no pirmajiem zinātniekiem, kurš izglītību pētīja tieši no kultūras aspekta. Pedagoģijas vēsturnieki kultūras aspektam pievērsuši uzmanību tieši vispārējo procesu, kas notiek klases telpā, izpētē [7].

Telpas sociālekoloģiskā konceptualizācija tradicionāli ietver sevī trīs dimensijas: fizisko jeb lietu, sociālo jeb darbības un kultūras jeb simbolisko dimensiju. Sociālajās zinātnēs parasti telpa tiek analizēta: 1) pamatojoties uz priekšmetiem, kas tajā atrodas fiziski, 2) sociālajām attiecībām, kas tiek īstenotas telpā, kā arī 3) lietu un sociālo attiecību simboliskajām nozīmēm telpā [8]. Šajā pētījumā klases telpa tiek analizēta, pamatojoties uz tās priekšmetisko bāzi, tātad no sociālo zinātņu koncepta – caur fizisko jeb lietu dimensiju.

No pedagoģijas zinātnes viedokļa, pastāv vairāki klases kultūras izpētes virzieni jeb vairāki veidi, kā tieši aplūkot jēdzienu „klases kultūra”. I. Ķestere ir nodalījusi piecas klases kultūras elementu kopas:

1) tēli, sociālās lomas un aktori (skolēns/skolotājs, zēns/meitene, trūcīgais/bagātais, teicamnieks/sliņķis, populārais/atstumtais u. c.);

2) ikdienas paražas un rituāli (mācīšana, mācīšanās, vērtēšana, apbalvojums, sods, draudzēšanās, flirtēšana u. c.);

3) kultūras artefakti, simboli, ikonas (religiozie simboli, politiskie simboli, skolas sols, mācību grāmata, skolas soma, rakstāmpiederumi);

4) tradīcijas un mikronotikumi (ekskursija, izlaidums, ciemošanās mājās, salidojums u. c.);

5) valoda (skolotāja valoda, skolēna valoda, izteicieni, žargons, uzruna, iesaukas u. c.) [9].

Ņemot vērā šo iedalījumu, klases kultūra ir klases iemītnieku ārpus un iekšpus klases telpām pieredzēto izjūtu un izveidojušos vērtību kopums, kas tiek pētītas caur piedzīvoto notikumu un tajos klātesošu lietu prizmu. Šajā rakstā analizētā laika posma kontekstā ir būtiski aplūkot tieši klases telpas lietu vidi, lai novērotu, kādas izmaiņas jeb transformācijas piedzīvo klases kultūra, mainoties valstī pastāvošajam politiskajam režīmam. Tieši klases kultūras artefakti var atspoguļot šīs transformācijas iespējami plašākā kontekstā – gan no sociālo zinātņu, gan no pedagogijas un psiholoģijas zinātņu aspektiem. Lietu vide ataino to, ko klases kultūras transformācijas dalībnieki piedzīvojuši gan sociāli, gan pedagogiski, gan psiholoģiski.

Klases kultūrā ir iesaistīti divu veidu spēlētāji jeb aktori – skolēni un skolotāji, un divu veidu artefakti – kulturālie artefakti un sociālie artefakti. Kulturālie artefakti attiecas uz cilvēka ārpus klases telpas radītām lietām, kuras sniedz informāciju par to veidotāju un izmantotāju kultūru. Sociālie artefakti ir individuālie, grupu vai to sociālās uzvedības produkti klasē. Atbilstoši šim iedalījumam skolas soli, mācību grāmatas, sienas planšetes, attēli u. tml., ir kulturālie artefakti, bet skolas noteikumi, regulas, klases organizācija u. tml., ir sociālie artefakti [10].

No psiholoģijas zinātnes viedokļa, abu veidu artefakti spēcīgi ietekmē skolēna uztveri par lietu kārtību, taču kulturālie artefakti ir tie, ar ko skolēns fiziski saskaras ik dienu un kas netieši ietekmē viņa uztveri. Tā, piemēram, solu izkārtojums klasē pēc neverbālās komunikācijas principiem spēj ietekmēt telpā pastāvošo emocionālo noskaņojumu un saskarsmes efektivitāti klasē. Ja soli izvietoti stingrā kārtībā, piem., trīs rindās, pa diviem soliem katrā rindā, tad tiek veidota disciplinēta vide jeb kārtība, taču, ja soli izvietoti brīvā veidā, piem., grupās pa četriem soliem, tad tiek veidota brīva un atvērta vide, kurā, iespējams, ir mazāk disciplīnas un ierobežojumu, bet vairāk atvērtības un brīvības [11]. Tātad runa vairs nav tikai par to, kādas transformācijas piedzīvo lietu vide klases kultūrā, bet arī par to, kādu ietekmi kultūras artefakti atstāj uz skolēnu personību un pedagogisko procesu kopumā.

Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes docente Dita Nīmante savā darbā „Klasvadība” kā vienu no efektīva mācību procesa kritērijiem min tieši mācību vidi, apgalvojot, ka skolotājam ir jāpārdomā, kā tiek iekārtota klases vide, jo tai ir jābūt rosinošai, ne problēmas radošai [12]. Līdz ar to var secināt, ka klases vide ir noteicoša ne tikai

skolēna personības attīstībā, uzskatu un vērtību sistēmas izveidē, bet arī visa mācību procesa norisē kopumā. Neadekvāti iekārtota mācību vide var atstāt negatīvas sekas gan uz skolēnu, gan visu mācību un izglītības procesu kopumā.

Latvijas Universitātes Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultātes lektore, pedagoģijas doktore Ilze Šūmane uzskata, ka viens no mācību vides elementiem ir lietu vide, kas pēc būtības ir mācību telpu priekšmetiskais ietērs, ko veido klases iekārtojums, tehnoloģijas, materiāli, uzskates līdzekļi [13]. Kā jau iepriekš tika minēts, lietu vide faktiski ir klases kultūras sastāvdaļa. Lietu vide jeb kultūras artefakti ir viens no mācību vides elementiem un līdz ar to ietekmē skolēna pasaules redzējumu un personības attīstību. Tādējādi lietu videi ir ārkārtīgi liela nozīme cilvēka dzīvē, jo ikdienā, ievērojamu laiku pavadot klases telpā, daļu no cilvēka pasaules redzējuma, vērtībām un uzskatiem veido tas, ar ko viņš/viņa saskaras šajā telpā, – tātad tieši lietu vai materiālā vide jeb klases kultūras artefakti.

Arī I. Grosvenors pauž uzskatu, ka klases kultūras pētniecībā ir jāskatās pāri formālajiem skolas un mācību procesiem un jāuztver to lietu ietekme, kas tiek izvietotas klasē un pie klases sienām – sienas planšetes; kartes; gleznu reprodukcijas; globusi; medaļas; sertifikāti; skolas, klases, komandu, svētku dienu fotogrāfijas. To analīze atklāj, kā lietu vide ietekmē skolēnu izjūtu par savu vietu pasaulē. I. Grosvenors ir veicis vairākus pētījumus Lielbritānijā par klases kultūru, tās vēsturi un ietekmi uz skolēniem. Viņš secina, ka tieši lietas un klases vizuālais noformējums veidojis idejas un apziņu par to, kā tas ir būt „īstam” britam [14]. Tas apstiprina autores pieņēmumu, ka klase var būt vieta, kur valstī pastāvošais režīms realizē savu ideoloģiju. I. Grosvenora Lielbritānijas skolu vēstures piemērs rāda, ka skolēnos tiek veidota nacionālā pašapziņa un piederības izjūta savai valstij, izmantojot klases lietu vidi, klasē izvietotos artefaktus, kas veidoti tā, lai izceltu savu valsti, tautu un nāciju.

Arī ASV antropologs, profesors Norris Broks Džonsons (*Norris Brock Johnson*) vienā no saviem pētījumiem atzīmējis, ka ticība un vērtības tāpat kā normas un noteikumi var tikt nodoti ar priekšmetu un artefaktu palīdzību, gluži tāpat kā tie tiek nodoti ar valodas un uzvedības palīdzību [15].

Mērķtiecīgi veidota klases lietu vide var ietekmēt arī disciplīnas un savstarpējo attiecību veidošanas struktūru. Pētot Lielbritānijas skolu vēsturi, I. Grosvenors raksta, ka „skola bija vieta, kur skolotāji attīsta savu profesionālo lomu, izglītojot un disciplinējot skolēnus. Kontrole bija ēkā, telpās, un to materiālā vidē – mēbelēs un aprīkojumā. Skolas arhitektūras ietekmē bērns tika pārveidots par skolēnu, par skolas kultūras sastāvdaļu. Bērni tika nošķirti ar saviem vienaudžiem atbilstoši vecumam un zināšanu līmenim un secīgi virzījās caur reglamentētu struktūru. Kopumā skola bija sociālās kārtības, cilvēka regulēšanas un sociālo attiecību noteikšanas instruments.” [16]

Tātad skolas arhitektūra un klašu dizains jeb tas, kā veidota skolas ēka un kā iekārtotas tās telpas, ir viens no veidiem, lai panāktu disciplīnas ieviešanu. Līdz ar to lietu vide veido cilvēka un sabiedrības attiecības. Viens no tipiskiem

piemēriem ir skolotāja atrašanās vieta klasē. Ja klases telpas priekšplānā izveidots paaugstinājums, kur stundas laikā atrodas skolotājs, tad skolotāja pozīcija gan simboliski, gan reāli tiek „paaugstināta”, norādot uz pārkumu pār skolēniem. Savukārt, ja klasē soli ir izkārtoti apla veidā un skolotājs sēž līdzās skolēniem, tad skolotāja pozīcija ir demokrātiska. To apstiprina arī saskarsmes psiholoģija, kurā pēc neverbālās komunikācijas atziņām šādi vienlīdzības un nevienlīdzības principi galdu un krēslu izvietojumā tiek izmantoti ne tikai pedagoģijas, bet arī citās nozarēs, īpaši biznesā [17].

Iepazīstoties ar jēdzienu „klases kultūra” teorētiskajā literatūrā, jāatzīst, ka šis jēdziens ir komplicēts un to ir iespējams aplūkot dažādu sociālo zinātņu fokusā. Veicot pētījumu pedagoģijas vēsturē, klases kultūra tiks aplūkota kā klases dalībnieku sociālo, psiholoģisko un pedagoģisko izjūtu un vērtību kopums.

Klases kultūru iespējams pētīt caur dažādu klases kultūras avotu prizmu. Viens no šādiem avotiem ir klases kultūras artefakti vai fiziskā, lietu jeb materiālā vide, no kuras sastāv klases telpa. Klases telpas artefaktu kā vienu no mācību vides elementu transformācijas ietekmē skolēnu personības attīstību, vērtīborientācijas izveidi un piederības izjūtu (skolai, tautai, valstij, pastāvošajam režīmam u. tml.). Turklāt fakts, ka, mainoties valstī pastāvošajam politiskajam režīmam, mainās arī klases lietu vide, apstiprina pieņēmumu, ka pastāvošā režīma vēlme ietekmēt pedagoģisko procesu veicina klases kultūras izmaiņas kopumā.

III. KLASĒS KULTŪRAS IZPĒTES AVOTI UN METODOLOĢIJA

Profesore I. Ķestere min vairākus klases kultūras izpētes vēstures avotus: klases dizains; rakstiskie avoti (dokumenti, mācību materiāli, statistika, pedagoģiskā prese); materiālie objekti klasē (soli, tāfele, sienu dekoru, skolas somas, burtnīcas, rakstāmpiederumi, skolēnu/skolotāju apģērbs, skolas formas); vizuālie avoti (fotogrāfijas, skolēnu zīmējumi, attēli mācību grāmatās, plakāti, filmas, TV seriāli); atmiņas, memoriāli [18]. Balstoties uz šo iedalījumu, klases kultūras vēstures avoti tiek iedalīti piecās grupās, kur līdzās klasiskajam vēstures avotu iedalījumam (rakstiskie, lietiskie, mutvārdu, vizuālie avoti) kā īpaša avotu grupa ir nodalāms klases dizains.

Klases dizains kā klases kultūras pētniecības avots ietver sevī celtniecības, arhitektūras, dizaina plānus un arhitektu nodomus, veidojot skolu un klases telpu. Rakstu krājuma „Skološanās melnā kaste” autori pauž uzskatu, ka skolas ēku celtniecības plāni ataino arhitektu koncepciju par telpas izmantošanu pedagoģiskām vajadzībām. Tie parāda, kur būtu jānovieto tāfele, cik rindās jāliek skolas soli un kur jāatrodas logiem, lai maksimāli apgaismotu skolēnu darbavietu [19]. Līdz ar to tieši konkrēta arhitekta nodomi, mērķi, uzdevumi, kā arī konkrētās sabiedrības uzskati un vērtības ir tie svarīgi aspekti, kas jāņem vērā, analizējot klases kultūru, izmantojot klases dizaina kā avota pētniecību.

Rakstiskie avoti klases kultūras pētniecībā, gluži tāpat kā jebkurā pedagoģijas vēstures pētījumā, ietver: 1) dokumentus (dokumentācija izglītības jautājumos, politisko partiju, sabiedrisko organizāciju un reliģisko organizāciju dokumenti);

2) mācību materiālus (mācību grāmatas, burtnīcas u. c.); 3) publikācijas (raksti presē, pedagoģiskā literatūra u. c.); 4) rokrakstus (dienasgrāmatas, skolēnu „zīmītes”) u. c. [20].

Viens no vērtīgiem vēstures avotiem dažādu tēmu izpētē ir vēsturiskā prese, kurā atspoguļojas konkrēta laika posma sabiedrības iezīmes – gan sociālās, gan politiskās, gan ekonomiskās, gan kultūras utt. Taču arī prese, īpaši pedagoģiskā, nevar tikt skatīta bez vispusīgas analīzes, jo masu mediji bieži vien dažādu iemeslu dēļ ataino vēlamo realitāti, kā arī oficiālās varas ietekmes rezultātā mēdz sagrozīt patiesību. Līdz ar to preses pētniecībā sākotnēji ir jāiepazīstas ar konkrētā izdevuma mērķiem, uzdevumiem, atbalsītājiem, kā arī to, kādām patērētāju grupām šis preses izdevums ir veidots.

Pie rakstisko vēstures avotu grupas pieder arī dokumenti, kuri reglamentē izglītības sistēmu un nosaka tās pārmaiņas, kas reflektē skolā un/vai konkrētā klasē. Dokumenti ir primārie vēstures avoti, un tajos paustā informācija ir tieša, skaidri definēta un, šī iemesla dēļ, arī uzticama, taču dokumenti sniedz „sausu” informāciju un no tiem grūti iegūt vispārēju konkrētā notikuma ainu, saprast reālo situāciju, izvērtēt emocijas un atmosfēru.

Luksemburgas universitātes zinātniskais līdzstrādnieks, pedagoģijas vēsturnieks Frederiks Hermans (*Frederick Herman*) savā disertācijā „Skolas kultūra 20. gs.: mentalitāte un realitāte pamatskolā” (*“School Culture in the 20th Century: Mentality and Reality History of the Primary School”*) raksta, ka skolas darba burtnīcas, grāmatas un citas „izglītošanās lietas”, kuras skolā tiek lietotas praktiski, neapšaubāmi ir interesantas liecības skolas kultūras izpētē pedagoģijas vēsturniekiem, jo šie avoti būtiski atšķiras no rakstītajiem dokumentiem, kuri tiecas parādīt to, kādai izglītībai vajadzēja būt un uz ko ir vērts tiekties, nevis to, kāda patiesībā bija izglītība. Šādi piemēri ir pedagoģiskā prese, mācību programmas un līdzīgi dokumenti [21]. Tas apstiprina pieņēmumu, ka pedagoģiskā procesa materiāli kā avoti klases kultūras pētniecībā ir vairāk derīgi, lai izpētītu, kādai tai bija jābūt, nevis kāda tā patiesībā bija.

Lietisko avotu veidi, kas izmantojami klases kultūras pētniecībā, ir materiālie objekti, kas atrodas klasē. Lietiskie vēstures avoti ir priekšmeti, piem., rakstāmpiederumi, skolas somas u. c. [22] Šajā avotu grupā ietilpst visas klases lietu vide: soli, tāfele, planšetes, plakāti, skolas somas, rakstāmpiederumi, apģērbs u. tml. Rakstu krājuma „Skološanās melnā kaste” autori atzīst, ka tieši skolas soli ir svarīgs avots klases kultūras izpētē. Piemēram, tas, ka skolēnu soli laika gaitā vairs netika piestiprināti pie grīdas ar naglām, vēsta par jaunu metožu ieviešanu mācību procesā: piemēram, pārbīdot galdus, iespējams veidot mazas skolēnu grupas. Tomēr ne vienmēr šo pārvietojamo solu iespējas tiek izmantotas un bieži vien arī mūsdienās soli tiek novietoti pēc kārtas, līdzīgi kā militārā ierindā [23].

Viens no svarīgākajiem vēstures avotiem klases realitātes izpētē ir vizuālie avoti, to vidū – fotogrāfijas. Protams, arī šo avotu izpētē jāievēro vairāki priekšnosacījumi, kā arī to izpēte prasa vairākkārtēju analīzi un pārbaudi: fotogrāfijās, īpaši senākās, tiek atainota vēlamā realitāte, jo fotogrāfijas bieži

vien tika izmantotas reprezentatīviem nolūkiem [24]. Tā, piemēram, senākās fotogrāfijās redzami skolēni bieži vien ir apģērbusies savās svētku drēbēs, jo iepriekš jau bijis zināms, ka skolā būs fotogrāfs, un vecāki bērnus ir sagatavojuši „bildēšanai”.

I. Grosvenors savā darbā „Pagātnes klases telpu vizualizācija” (*“On Visualising Past Classrooms”*) raksta, ka fotogrāfijai ir patiesa vērtība, jo tā ir realitātes pierādījums, tā ir notikuma aculiecinieks un tai ir dokumenta statuss [25]. Taču, lai pētītu senu fotogrāfiju, ir jāprot izstāstīt tās stāsts, ko iespējams paveikt, tikai pārzinot vēsturisko kontekstu fotogrāfijas uzņemšanas laikā.

S. Brasters ir veicis pētījumu „Izglītības izmaiņas un holandiešu klašu telpu fotogrāfijas” (*“Educational change and Dutch classroom photographs”*), kurā, apkopojot un analizējot simtiem skolēnu un skolotāju fotogrāfiju gan klasē, gan ārpus tās, ir nonācis pie secinājuma, ka, izmantojot attēlus, var noteikt, kā laika posmā no 1945. līdz 1985. gadam Holandes skolās ir notikusi pāreja no skolotājcentrēta mācību procesa uz skolēncentrētu mācību procesu. Pie šāda secinājuma profesors nonācis dziļas fotogrāfiju izpētes rezultātā, kurās ievērojis, ka jaunākās fotogrāfijās skolotājs atrodas vienā līmenī ar skolēniem un attēlos vairāk nojaušama brīva mācību procesa atmosfēra, taču senākās fotogrāfijās skolotājs parasti atrodas augstāk, piem., skolēni sēž, bet skolotājs stāv kājās. Pētīt fotogrāfijas, ir nepieciešama dziļa analīze un prasme ieraudzīt „stāstu aiz stāsta”. Ļoti svarīgi ir apstākļi, kādā fotogrāfijas tapušas, kad un kāpēc tās uzņemtas [26].

Vizuālo avotu nozīmīgumu pedagoģijas un izglītības vēstures pētniecībā uzsver arī Katalonijas Universitātes pētniece Eulālīja Kolledmonte (*Eulàlia Colledmonte*), kura apgalvo, ka „izglītības vēsture galvenokārt ir tikusi rakstīta no tekstuālās perspektīvas. Dokumenti, atmiņas, dienasgrāmatas, grāmatas ir bijis galvenais avots (..) Bet realitāte ir daudz sarežģītāka. (..) Vizuālie avoti priekš mums ir veids, kā iegūt atšķirīgu pieeju pagātnei.” [27] Šis citāts apstiprina autores pieņēmumu, ka tieši vizuālie avoti ir tā vēstures avotu grupa, kas var sniegt būtisku informāciju par attiecīgā laikmeta realitāti, par to, kā pētāmie procesi un lietas, šajā gadījumā klases kultūras transformācijas, noritēja reālā vidē, nevis teorētiskā „jābūtības” izpratnē.

Vēl viens vēstures avots klases kultūras pētniecībā ir mutvārdu vēstures avoti, kas ietver intervijas, dzīvesstāstus un atmiņu stāstījumus [28]. Tomēr jāņem vērā, ka šis vēstures avots vienmēr ir ļoti subjektīvs un pretrunu pilns. Pirmkārt, katrs cilvēks savu pieredzi izjūt un atceras savādāk, otrkārt, cilvēku atmiņas var būt nepilnīgas vai neatbilst reālajiem faktiem [29]. Taču tieši cilvēku atmiņas ir tas vēstures avots, kas sniedz informāciju par realitāti skolā vai klasē, un, neskatoties uz to, ka katra cilvēka atmiņas ir individuālas un tajās iespējami pārrāvumi vai, tieši pretēji – kaut kas var tikt piedomāts klāt, atmiņas sniedz ieskatu konkrētā cilvēka izjūtās un pieredzē. Ja dokumenti un prese ļauj teorētiski spriest par to, kā vajadzēja būt, tad cilvēku atmiņas konkrēti ataino situāciju tādu, kā to izjuta notikumu piedzīvojušie cilvēki, aculiecinieki.

Klases kultūras izpētē svarīgu informāciju sniedz ikviens no iepriekš minēto avotu veidiem, taču to izpēte prasa dziļu analīzi, kā arī skaidru vēsturiskā konteksta izpratni. Daļa avotu (dokumenti, prese, mācību grāmatas) ataino klases ideālu, taču klases realitāti vislabāk iespējams rekonstruēt, saprast un izskaidrot, izmantojot kā avotus fotogrāfijas, intervijas un memuārus.

IV. KLASĒS KULTŪRAS VEIDOŠANĀS VĒSTURISKAIS KONTEKSTS

Klases kultūra veidojas ne tikai noteiktā telpā, bet arī noteiktā laikā. To ietekmē gan sabiedriski politiskā iekārta, gan vēsturiskie notikumi. Latvijas nesenā vēsture ir īpaši turbulentu pārmaiņu pilna, uz kuru fona spilgti atklājas izmaiņas arī skolas realitātē. Konkrētajā pētījumā tiek analizēti divu politisko režīmu jeb iekārtu periodi Latvijas vēsturē – autoritārā pārvaldes veida un demokrātiskās iekārtas ietekme uz klases kultūru, t. i., klases kultūras transformācijas pārejas periodā no vienas iekārtas uz otru.

Padomju Savienības vēsture ir plašs temats jebkuras vēstures nozares izpētē, tādēļ pieņemts tās vēsturi dalīt četrus PSRS vadītāju ērās: Staļina, Hruščova, Brežņeva un Gorbačova. Pētījumam izvēlēts Leonīda Brežņeva darbības laiks no 1964. gada līdz 1982. gadam, kuru dēvē arī par stagnācijas laiku Padomju Savienībā. Josifa Staļina valdīšanas laiks neapšaubāmi bija totalitāras varas izpausme. Taču, neskatoties uz to, ka PSRS saglabājās totalitārisma būtība, pēc Ņikitas Hruščova „atkušņa” L. Brežņeva laikā padomju režīms bija kļuvis liberalizētāks. Autoritārais režīms nomaina totalitāro režīmu, kad politiskā vara atslābst un valsts pārstāj visaptveroši kontrolēt sabiedrību [30].

Tā kā Padomju Savienības pastāvēšanas periods ir ilgs un tajā atrodamas ievērojamas atšķirības saistībā ar katra tās vadītāja realizēto politiku, tad šajā pētījumā tika izvēlēts PSRS komunistiskās partijas ģenerālsekretāra Leonīda Brežņeva valdīšanas laiks no 1964. līdz 1982. gadam. Šo periodu var uzskatīt par nozīmīgāko Padomju Savienības klases kultūras vēstures pētniecībā: tā kā 1966. gadā tika izvirzīts uzdevums pāriet uz vispārēju vidējo izglītību, tad skola atradās partijas un valdības uzmanības centrā. Starp skolai izvirzītajiem uzdevumiem ir arī uzdevums pilnveidot „oktobrēnu, pionieru un komjaunatnes organizāciju vadību, nemitīgi uzlabot skolēnu idejiski politisko, estētisko un fizisko audzināšanu” [31]. Līdz ar to politiskās varas ietekme arī uz klases kultūru ir ļoti organizēta un saskatāma. Par otru Latvijas vēstures periodu tika izvēlēts demokrātiskās iekārtas atjaunošanas sākuma posms no Latvijas neatkarības atjaunošanas 1991. gadā līdz brīdim, kad Latvija iestājās Eiropas Savienībā. Šis periods klases kultūras vēstures izpētē tika izvēlēts, lai izprastu to realitāti, ar kuru saskārās Latvijas izglītība brīdī, kad, atsakoties no visiem padomju varas ierobežojumiem, bija no jauna jāveido demokrātiska skola ar demokrātiskām mācīšanas un mācīšanās metodēm.

Miķelis Ašmanis savā darbā „Politikas teorijas” min arī klases kultūras transformāciju izpētē svarīgus demokrātijas trūkumus un priekšrocības. Viņš apgalvo, ka demokrātiskā režīma lielākā priekšrocība ir augstā kompetence, kas ļauj

katram paust un pamatot savu viedokli, kā arī to, ka demokrātijas īstenošana prasa daudz laika un pacietības daudz un dažādu viedokļu uzklaušanai un diskutēšanai, kas būtībā ir demokrātijas trūkums [32]. Šis apgalvojums apstiprina autorei pieņemumu, ka Latvijas neatkarības atgūšanas posms līdz brīdim, kad Latvija iestājas ES ir salīdzinoši īss un demokrātijas pilnīgai īstenošanai nepietiekams. Līdz ar to arī ir nozīmīgi pētīt, kādas ir klases transformācijas iezīmes pašā demokrātijas sākuma periodā jeb tieši to, kādā veidā sabiedrība, kurai būtībā nav demokrātisku tradīciju, mēģina iedzīvīnāt demokrātiju klasē, transformējot klases kultūru.

Šajā salīdzinoši īsajā laikā no 1991. gada līdz 2004. gadam Latvijā norisinās visaptverošas pārmaiņas, kas būtiski skar arī skolu praksi. Pēc „dzelzs priekšvara” krišanas Latvija pietuvinājās Rietumu valstīm un pārņēma daudzas Eiropas valstu un ASV pedagoģiskās idejas. Notika strauja pāreja uz modernu un atvērtu sabiedrību. Ilgu laiku Latvija bija atradusies autoritāra režīma varā, un šajā laikā, kā raksta pedagoģijas pētniece I. Raituma, „demokratizācijas un globalizācijas procesi sabiedrībā pilnībā izmainījuši izglītības sistēmas un skolas Eiropā” [33].

Izglītībai bija jāsekmē Latvijas atgriešanos Eiropā, ar to saprotot iekļaušanos Eiropas tautu garīgajā, intelektuālajā aprīvē. Notika pastiprināta pievēršanās vēstures, kultūras vēstures, literatūras, svešvalodu un citu sociālo un humanitāro mācību priekšmetu apguvei [34].

Latvijā īpašu nozīmi iegūst brīvās pasaules pieredze: izglītības sistēmas demokratizācija; izglītības diversifikācija un diferenciacija; izglītības humanistiskās virzības ieviešana; mācību un ārpusmācību darba organizācijas formu un metožu ievirze un personības aktivitātes un patstāvības attīstība; izglītības satura, metožu un organizācijas formu modernizācija un izglītības vadība; jaunu tehnisko līdzekļu pedagoģizācija (datorizācija u. c.); eksperimentālas darbības ieviešana jaunu izglītības modeļu izstrādē un pārbaudē praksē [35].

Viens no jaunās izglītības modeļa mērķiem bija skolas demokratizācija, turklāt šī mērķa realizēšana notika ļoti strauji un ne vienmēr attaisnojās ar pozitīvām sekām.

Pārkaņotību periodiem raksturīga sabiedrības vērtību sistēmas maiņa. Iepriekš uzspiestās ideoloģijas vietā nevar nekavējoties ienākt brīvība un demokrātija. Vērtību sfērā valda zināms sajukums, sabiedrībā – spriedze. Šajā neskaidrajā, nedrošajā situācijā drošības un stabilitātes izjūta tiek meklēta gadsimtos pārbaudītajās tradicionālajās vērtībās [20]. Ņemot vērā iepriekš minēto, jāsecina, ka Latvijas neatkarības posmā galvenais uzsvars skolās tiek likts uz divām vērtībām: 1) demokrātiju (mācību procesa, mācību programmu, skolas vides, klases vides demokratizāciju) un 2) latvisko identitāti un nacionālo vērtību izcelšanu [36].

V. REALITĀTES PĒTĪJUMA METODOLOĢIJA

Klases kultūras transformāciju izpētē pārejā no autoritāras varas uz demokrātiju, šī pētījuma ietvaros tika izvēlēti rekonstruēt klases realitāti. Līdz ar to klašu telpu fotogrāfijas un cilvēku atmiņas ir tie vēstures avoti, kuri, kā apliecina

teorētiskie pētījumi, sniedz realitātei maksimāli pietuvinātu informāciju.

Pētījumā izmantoto vizuālo avotu bāzi veido 78 fotogrāfijas, kas atrodamas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvā, Latvijas skolu mājaslapu foto arhīvos, kā arī privātajās kolekcijās. Pētījumam tika apzinātas šādas vizuālo un materiālo avotu datu bāzes:

- 1) Valsts kinofotofonodokumentu arhīvs;
- 2) Ozolnieku vidusskolas muzeja krātuve;
- 3) mājaslapa www.zudusilatvija.lv (skatīts 04.02.2015.);
- 4) Āgenskalna Valsts ģimnāzijas mājaslapas foto arhīvs <http://foto.avg.lv/?show=menu2> (skatīts 12.04.2015);
- 5) Rojas vidusskolas mājaslapas foto arhīvs <https://rvskvesturesfoto.wordpress.com/> (skatīts 15.03.2015);
- 6) Jelgavas Valsts ģimnāzijas mājaslapas foto arhīvs: <http://jvg.jelgava.lv/index.php?id=3444&y=1> (skatīts 20.03.2015);
- 7) Ivetas Ķesteres privātās kolekcijas;
- 8) Ineses Krīviņas privātās kolekcijas;
- 9) Ilzes Rumbenieces privātās kolekcijas;
- 10) Gunta Vāvera privātās kolekcijas;
- 11) Evas Rīderes privātās kolekcijas;
- 12) Sidijas Apses privātās kolekcijas;
- 13) Mičuļu ģimenes privātās kolekcijas.

Pētījuma izstrādes gaitā apkopotajās fotogrāfijās attēlotas dažādu Latvijas reģionu skolu klases telpas. Fotogrāfijās redzami gan skolēni, gan skolotāji, gan vecāki, gan atsevišķos gadījumos redzama tikai kāda klases daļa bez cilvēkiem. 51 no analizētajām fotogrāfijām atainotas klases telpas L. Brežņeva laikā no 1964. gada līdz 1982. gadam, bet 27 fotogrāfijās redzamas klases telpas, sākot no Latvijas neatkarības atgūšanas 1991. gadā līdz pat brīdim, kad Latvija iestājas ES 2004. gadā. Kā jau minēts iepriekš, fotogrāfija prasa dziļu analīzi: lai izveidotu stāstu, nepieciešams „lasīt starp rindiņām” un atklāt to, ko sevī slēpj katra fotogrāfija.

Balstoties uz klases kultūras teorētisko analīzi, tika izveidoti kritēriji, ar kuru palīdzību aplūkot katru divu laika posmu fotogrāfiju, lai būtu iespējams veikt šo periodu salīdzinājumu. Kopumā tika izstrādāti četri kritēriji: 1) skolotāju, skolēnu un vecāku pozīcijas klases telpā; 2) klases interjera objekti, mēbeles, soli; 3) klases sienu dekorācijas; 4) skolēnu un skolotāju apģērbs. Katram no šiem kritērijiem tika izstrādāti arī apakškritēriji, kuri tika meklēti katrā fotogrāfijā individuāli, un vēlāk tika aprēķināta katra konkrēta kritērija procentuālā attiecība pret visu fotogrāfiju kopskaitu vai attiecīgajam kritērijam atbilstošo fotogrāfiju skaitu.

Pētījuma gaitā tika veiktas desmit intervijas ar cilvēkiem, kuri pētāmajos laika posmos bijuši skolēni. Četras intervijas veiktas ar cilvēkiem, kuri skolā mācījušies Latvijas Padomju Sociālistiskās Republikas laikā:

- 1) Maija Kārklīņa mācījusies Lizuma vidusskolā no 1959. gada līdz 1967. gadam un Jaunpiebalgas vidusskolā no 1967. gada līdz 1970. gadam;
- 2) Ilze Rumbeniece mācījusies Jelgavas 4. vidusskolā no 1966. gada līdz 1978. gadam;

3) Ginta Mičule mācījies Vanagu astoņgadīgajā skolā no 1968. gada līdz 1976. gadam un Līvānu 1. vidusskolā no 1976. gada līdz 1979. gadam;

4) Aivars Mičulis mācījies Ezersalas astoņgadīgajā skolā no 1969. gada līdz 1977. gadam un Ciblas vidusskolā no 1977. gada līdz 1980. gadam;

5) Solvita Bikša mācījies Staļģenes astoņgadīgajā skolā no 1976. gada līdz 1984. gadam.

Piecas intervijas tika veiktas ar cilvēkiem, kuri mācījušies skolā pēc Latvijas neatkarības atgūšanas:

1) Dainis Šanters mācījies Ludzas vidusskolā no 1983. gada līdz 1995. gadam;

2) Valdis Bogdanovs mācījies Jelgavas 4. vidusskolā no 1986. gada līdz 1998. gadam;

3) Linda Rumbeniece mācījies Jelgavas 4. vidusskolā no 1990. gada līdz 2002. gadam;

4) Guntis Vāveris mācījies Rīgas 31. vidusskolā no 1992. gada līdz 2004. gadam;

5) Eva Rīdere mācījies Augstkalnes pamatskolā no 1997. gada līdz 2006. gadam.

Respondentu izvēlē autore centās aptvert iespējami vairāk Latvijas reģionu, kā arī ievērot dzimumu proporcijas.

Interviju laikā cilvēkiem tika lūgts atbildēt uz diviem jautājumiem, kuri sarunas gaitā tika papildināti ar citiem jautājumiem, kas varētu sniegt papildinformāciju. Pirmkārt, cilvēkiem tika lūgts atcerēties kādu vienu konkrētu klases telpu un maksimāli aprakstīt tās izskatu, sākot no sienu krāsas un solu izvietojuma, beidzot ar ziņojumu dēļa saturu. Interviju mērķis bija iegūt cilvēku atmiņas par lietu vidi klasē tajā laikā, kad tie mācījās skolā. Otrs nozīmīgais jautājumu kopums saistījās ar darbībām, ko skolēni veica klasē, un laiku, ko pavadīja tajā. Tā mērķis bija noskaidrot, cik lielu laiku skolēni pavadīja klasē, ar ko nodarbojās klasē ārpus mācību procesa, vai vispār bija iespējams uzturēties klasē ārpus mācību laika.

Cilvēku atmiņu salīdzinājums ar fotogrāfiju analīzi un literatūrā atrodamajiem aprakstiem par vēstures kontekstu sniedz būtisku ieskatu klases kultūras transformācijās pētāmajā periodā. Turklāt šāds avotu un literatūras salikums palīdz atainot tieši klases kultūras realitāti, nevis priekšstatus par to, kādai tai vajadzēja būt.

VI. KLASĒS KULTŪRAS TRANSFORMĀCIJAS (1964–2004)

Lielākajā daļā no apkopotajām, padomju varas laikā uzņemtajām klases fotogrāfijām ir atainoti skolēni kopā ar skolotāju – tādas ir 63 % no analizētajām fotogrāfijām. Tas vēsta par to, ka fotogrāfijas galvenokārt tika uzņemtas konkrētās skolas vajadzībām, piem., lai parādītu vecākiem, kā mācību process norit šajā skolā. Par to vēsta arī analīzes rezultātā izdarītais atklājums, ka liela daļa no fotogrāfijām ataino tieši mācību procesu – 48 % fotogrāfiju redzams, kā skolotājs bērniem stāsta un viņi cītīgi klausās, pieraksta nepieciešamo vai ceļ roku, lai atbildētu uz jautājumiem. Tāpat lielāks uzsvars tiek likts tieši uz mācību procesu, kas apstiprina pieņēmumu par to, ka skola vēlas reprezentēt sevi ar fotogrāfiju palīdzību. Viens no komunistiskās ideoloģijas stūrakmeņiem ir darbs. Līdz ar to fotogrāfija loģiski ataino, kā skolēni prasmīgi un neatlaidīgi veic savu darbu.

Atšķirībā no padomju laika fotogrāfijām demokrātijas periodā liela daļa fotogrāfiju jeb 45 % no tām ataino tikai skolēnus, bez skolotājiem vai vecākiem. Tikai 22 % no pētāmā laika posma fotogrāfijām skolēni klasē attēloti, kārtīgi sēžot savos solos un pozējot fotogrāfam vai klausoties skolotāja stāstīto. Gandrīz visās no šīm fotogrāfijām redzama 1. septembra svētku norise klasē. Šajā gadījumā fotogrāfiju kvalitāte liecina, ka šīs fotogrāfijas nav profesionāla fotogrāfa veikums, bet gan pašu skolēnu vai skolotāju fotografēti attēli. Dažās no šīm fotogrāfijām skolēni fiksēti ikdienas apģērbā un smaidīgi pozējot fotogrāfam, dažās fotogrāfijās skolēni redzami dažādos tērpos, iejūtoties pirātu, indiāņu, klaunu u. c. tēlos. Kā redzams, fotogrāfijas klasē vairs nav uzņemtas skolas reprezentācijas vajadzībām, bet gan pēc pašu skolēnu vai skolotāju vēlmes un iespējām. Līdz ar to no iegūtajiem datiem var secināt, ka fotogrāfija klasē, no vienas puses, šajā laikā ir veids, kā iemūžināt klases ikdienas, svētku un mācību darba brīžus, no otras puses, fotogrāfiju uzdevums vairs nav skolas un noteikta izglītības modeļa propaganda.

Intervijās iegūta informācija apstiprina pieņēmumu, ka klase Padomju Savienībā ir vieta, kurā norit tikai mācību process: trīs no četriem intervētajiem cilvēkiem atceras, ka klasē drīkstēja atrasties tikai mācību stundas laikā, bet starpbrīdī bija jāiet no klases ārā – klasē drīkstēja palikt tikai dežuranti, kuri atvēra logus, lai izvēdinātu telpu, nomazgāja tāfeli un uzkopa klasi, ja bija tāda nepieciešamība. No intervijās iegūtās informācijas var secināt, ka šajā aspektā atšķirības pastāv starp lauku un pilsētas skolām. Ilze Rumbeniece, kas mācījās Jelgavas 4. vidusskolā no 1966. gada līdz 1978. gadam, atceras, ka skolā pastāvēja stingra kārtība un nevienā klasē nedrīkstēja uzturēties starpbrīža laikā, turklāt starpbrīdī skolēniem bija jāstaigā pa skolu divās joslās un tikai pāros pa divi (ja gāja pa trīs, tad dežurants vienam lika iet aizmugurē). Jāņem vērā, ka 1964. gadā tika uzbūvēta jauna, moderna Jelgavas 4. vidusskolas ēka, kas no Jelgavas 2. septiņgadīgās skolas bija kļuvusi par vidusskolu. Būtībā tā bija liela un nozīmīga pilsētas skola, līdz ar to arī noteikumi un disciplīnas ierobežojumi skolā bija strikti noteikti.

Turpretī Aivars Mičulis, kurš pamatskolā mācījās Ezersalas astoņgadīgajā skolā, bet vidusskolā mācījās Ciblas vidusskolā, atceras, ka starpbrīžus varēja pavadīt klasē. A. Mičulis atceras, ka Ezersalas skola bija pavisam maza lauku skola un tur nebija tādu gaitēņu, pa kuriem varētu staigāt. Līdz ar to rudens un ziemas mēnešos skolēni brīvo laiku pavadīja klasē, taču vasarā devās ārā pagalmā.

No intervijās iegūtās informācijas iespējams secināt, ka atrašanās laiks klasē ārpus mācību stundu laika padomju periodā ir bijis atkarīgs no skolas atrašanās vietas. Šajā gadījumā intervijas uzrāda to, ka lielajās pilsētas skolās skolēniem bijis liegts uzturēties klasē ārpus mācību stundas laika, turpretī mazajās skolās laukos skolēni varēja vairāk laika pavadīt klasē gan starpbrīžos, gan pēc stundām. Šis aspekts varēja ietekmēt skolēnu piederības izjūtas veidošanos klasei kā telpai.

Daudzās 90. gadu beigu un 21. gs. pirmās dekādes paša sākuma fotogrāfijas klases telpā ataino skolēnus starpbrīdī, sēžot klasē uz galdiem, smeļoties, plāpājot. Fotogrāfijās

skolēni ir brīvi, nepiespiesti, jūtama pat savā ziņā pārspīlēta vaiļība. Fotografējās kopā ar skolotājiem skolēnu ķermeņa pozas ir brīvas un redzams, ka skolotāja klātbūtnē viņi jūtas atvērti un brīvi, pretēji padomju laikam, kad lielākajā daļā fotogrāfiju skolēni, fotografējoties klasē, atradās tālāk no skolotāja, un kopumā šīs fotogrāfijas rādīja atturīgu skolēnu un skolotāju attiecību modeli.

Apkopojot intervijās iegūto informāciju, var secināt, ka, salīdzinot ar padomju varas laiku, demokrātijas sākumposmā Latvijā klases telpa skolēniem kļūst pieejama arī starpbrīdī. Agrāk pat sākumskolas skolēniem netika atļauts starpbrīdī palikt klasē, turpretim šajā laikā visu izglītības pakāpju skolēni var pavadīt savu brīvo laiku klasē, līdz ar to klases telpa kļūst viņiem tuvāka, veidojas lielāka piederības izjūta šai telpai. Tā vairs nav tikai darba vieta, bet arī atpūtas un socializēšanās vieta.

Tā kā skolas dzīve kļūst brīvāka, atvērtāka, nepiespiestāka, skolēniem pakāpeniski no 90. gadu sākuma rodas dažādas iespējas, kādas iepriekš piedzīvot nebija iespējams. Piem., D. Šanters stāsta, ka 1991. gada 1. septembra svētkos visa skola sanāca zālē un bērniem uz vidomagnetafona rādīja multfilmu „Toms un Džerijs” („Tom&Jerry”), kas, protams, skolēniem bija neierasti un sagādāja prieku. Pārejot uz demokratizācijas posmu Latvijā, skola kļuva skolēniem patīkamāka, tā vairs nebija stingrās disciplīnas iestāde, kur jāstaigā ierindā un jāvalkā forma. Līdz ar to arī klases telpa skolēniem kļuva tuvāka, jo tajā viņi varēja brīvi uzturēties arī starpbrīžos.

Kopumā demokrātijas perioda fotogrāfijās mazāka uzmanība tiek pievērsta skolotājam – viņš vairs neparādās kā mācību procesa vadītājs. Arī tajā nelielajā skaitā fotogrāfiju, kur attēlots skolotājs, viņš atrodas kopā ar skolēniem, sēž vai stāv tiem blakus un būtībā neizceļas uz skolēnu fona. Tikai trijās no apkopotajām fotogrāfijām redzams vai nu tikai skolotājs, vai arī skolotājs būtiski izceļas uz bērnu fona, jo stāv kājās un atrodas fiziski augstākā līmenī nekā skolēni. Tātad šeit jaušama pāreja uz skolēncentrētu mācību procesu, jo fotogrāfijās skolotājs „noiet malā” un centrā ir tikai skolēni.

Kā jau iepriekšējās nodaļās tika skaidrots, piederības izjūtu klasei kā telpai var veidot arī klases iekārtojums, tās interjers. Interesants ir fakts, ka visi respondenti, kuri bijuši skolēni padomju varas periodā, uzsākot interviju un atbildot uz pirmo jautājumu „Kā izskatījās jūsu klases telpa?”, sāka savu stāstījumu tieši ar solu raksturojumu. Tas izskaidrojams ar to, ka skolas sols ir katra skolēna individuālā un privātā telpa, kur būtībā viņš pavada visilgāko laiku savās skolas gaitās, līdz ar to skolēni asociē klasi tieši ar savu solu. Īpaši aizrautīgi intervijās tika stāstīts par senajiem skolas soliem, kuros bija izdevies sēdēt mazajās klasēs. Skolas sols bija liels, masīvs, no koka darināts un vairumā gadījumu pieskrūvēts pie grīdas. Viens sols bija domāts diviem skolēniem, un tas bija kā vienota mēbele, taču katram sava virsmas puse bija atverama atsevišķi. Sola kastē varēja glabāt grāmatas, burtnīcas u. c. mācību materiālus. Sola virsma bija slīpa, un uz tās bija īpašs nodalījums, kur novietot pildspalvu. Respondenti atceras sevi sēžot šādos solos mazajās klasēs, t. i. sākumskolā. Fotografējās minētie soli parādās tikai dažos attēlos no 60. gadu sākuma un

vidus, kas liecina par to, ka šajā laikā skolās sāk izzust senie masīvie koka soli un parādās jauna veida skolēnu galdi un krēsli. Īpaši 70.–80. gadu fotogrāfijās parādās soli un krēsli ar koka virsmu un metāla pamatu. Taču neatkarīgi no tā, vai soli ir senāko laiku vai modernāki, pilnīgi visās fotogrāfijās viens sols ir ar divām sēdvietām, bieži vien piestiprināts pie grīdas, līdz ar to nav domāts pārvietošanai. Visās intervijās arī parādās vienots apgalvojums, ka soli netika pārbīdīti. Vairākos gadījumos tas nebija iespējams, jo soli bija pienagloti pie grīdas, bet arī, ja soli nebija pienagloti, tad to pārvietošana bija ārkārtīgi rets gadījums. Tātad klases telpā pastāv stingra kārtība solu izvietojumā un to pēc būtības nosaka visas skolu sistēmas paraugs.

Demokrātijas perioda fotogrāfijās vairāk nekā 44 % fotogrāfiju ir redzami skolēnu soli, kas ir koka virsmas galdi ar metāla kājām un divām sēdvietām pie katra. Šādi soli bija raksturīgi arī padomju varas periodam. Vairāk nekā 50 % fotogrāfiju skolēnu soli un krēsli ir izvietoti dažādās pozīcijās, piem., sastumti kopā, novietoti gar klases sienām vai salikti aplī klases vidū. Līdz ar to var secināt, ka klasē soli ir kļuvuši mobili, to atrašanās vietu iespējams mainīt un tas tiek bieži realizēts.

Grūti spriest no fotogrāfijām, vai solu pārvietošana tika pielietota arī mācību procesa laikā, jo liela daļa fotogrāfiju ataino svētku svinības klasē, kuru laikā galdi un krēsli lielākoties tika sastumti gar klases sienām, un uz tiem bieži vien novietoja uzkodas un dzērienus. Taču no intervijās iegūtās informācijas var secināt, ka skolēnu solu pārvietošana mēdza būt arī mācību procesa sastāvdaļa. Par saviem vidusskolas gadiem Valdis Bogdanovs, kurš mācījās Jelgavas 4. vidusskolā, atceras, ka solu izvietojums klasēs mēdza atšķirties, taču tas atbilda katra skolotāja individuālajām vēlmēm. Viņš arī atceras, ka 90. gadu sākumā ļoti reti tika veikti grupu darbi, tādēļ solu izvietojuma maiņa bija vairāk domāta skolotāja un skolēnu savstarpējai sadarbībai. Savukārt Eva Rīdere, kura mācījās Augstkalnes vidusskolā no 1997. gada līdz 2006. gadam, atceras, ka klasē daudz tika veikti grupu darbi, un tāpēc solu izvietojumu mainīja bieži. Līdz ar to var secināt, ka katras klases telpas lietu vides izmaiņas šajā laikā ir individuālu skolotāju personīgā iniciatīva.

Klases interjers un dizains padomju varas gados visā Latvijas teritorijā lielākoties bija veidots pēc vienādiem principiem. Maija Kārklīņa stāsta, ka visās klasēs bijis ar eļļas krāsu nokrāsots panelis. Vairums šī vēstures posma fotogrāfiju ir melnbaltas, taču intervijās aculiecinieki atceras, ka sienas klasēs bijušas dzeltenas, pelēkas, pelēkzilas, zaļas, brūnas un bēšīgas. Lai gan no šādas informācijas grūti veikt vispārīgus secinājumus, tomēr var droši apgalvot, ka lielākajā daļā šī laika klašu neparādījās košas krāsas, krāšņās tapetes vai sienu gleznojumi – klases sienas ir vienmuļas, neuzkrītošas un lielākoties mierīgas, vēsos toņos krāsotas. Tas ataino klases nozīmi pēc padomju varas principiem – klase nav vieta, kur priecāties un izklaidēties, bet gan vieta, kur uzcītīgi strādāt jeb mācīties.

Liela daļa klases kultūras artefaktu atrodas tieši pie klases telpas sienām – plakāti, planšetes, kartes, ziņojumu dēļi, grāmatu plaukti, tabulas, ideoloģiska rakstura simboli u. tml.

39 % no padomju varas perioda fotogrāfijām ir redzami lielāki vai mazāki grāmatu plaukti, sekcijas vai skapji, kuros glabājas gan grāmatas, gan mācību priekšmetam atbilstoši uzskates materiāli. Taču šis skaitlis neuzrāda reālo situāciju, jo daudzās no fotogrāfijām redzams tikai priekšplāns, bet plaukti un skapji parasti atradās klases aizmugurējā daļā. Savukārt dažās no fotogrāfijām fokuss koncentrēts tikai uz vienu noteiktu klases daļu – skolotāja galdu vai sienas planšeti –, līdz ar to iespējams, ka šis procents būtu daudz lielāks, ja būtu iespēja redzēt visu klases telpu.

Trijās no piecām intervijām aculiecinieki atceras, ka klases aizmugurē atradās grāmatu plaukti vai sekcija. I. Rumbeniece, kura savās atmiņās stāstīja par ģeogrāfijas kabinetu, atceras, ka klases aizmugurē bija liela sekcija zilgani pelēkā krāsā, kas bija pilna ar grāmatām un bildēm, bet, pats galvenais – tajā atradās skaita ziņā liela kolekcija ar dažādiem iezīmiem. Mūsdienās šādu kolekciju skolās būtu grūti atrast. Te izriet nākamais pieņēmums, kas saistās ar klases kultūras artefaktu izpēti: Padomju Savienībā skolas tika ļoti labi apgādātas ar dažāda veida mācību materiāliem – plakātiem, kartēm, globusiem, uzziņas materiāliem, tabulām, kā arī ideoloģiska rakstura materiāliem ar dažāda veida padomju simboliku. Taču jautājums ir par to, vai mācību procesa laikā šie materiāli tika izmantoti un kādu iespaidu tie atstāja uz skolēniem.

Demokrātijas periodā 22 % fotogrāfiju klases telpā, tieši tāpat kā autoritārā režīma laikā, redzamas lielās sekcijas vai skapji, kas parasti atradās aizmugurē aiz solu rindām. Guntis Vāveris, kurš mācījās Rīgas vidusskolā no 1991. gada līdz 2003. gadam, atceras, ka aiz solu rindām bija arī masīvi koka skapji – padomju mantojums, kas principā arī turpmākajos gados, līdz pat 2003. gadam, bija raksturīgs katrai klasei. Tas liecina, ka demokrātijas atjaunošanas sākumposmā netika iegādātas jaunas mēbeles skolām, kas atbilstu jauniem standartiem. Tas ir vispārzināms fakts, ka šajā laikā, kad Latvija tikko atguva neatkarību, ekonomiskais un finansiālais stāvoklis valstī bija ļoti grūts, līdz ar to arī izglītības finansējums bija zemā līmenī un skolas netika apgādātas ar jaunām mēbelēm, tehniku vai mācību materiāliem. Kā atceras D. Šanters, no sienām visu, kas saistījās ar padomju ideoloģiju, plēsa nost, tai skaitā arī dažādus mācību un informatīvos materiālus, bet nebija jau naudas, par ko nopirkt jaunus, līdz ar to klašu sienas palika tukšas. Taču ne viss padomju mantojums tika iznīcināts. Padomju Savienības laikā skolām tika saražota milzīga materiālā bāze, kas dažkārt bija augstas kvalitātes un vērtīga, kā iepriekš minētajā piemērā ar iežu kolekciju Jelgavas vidusskolas ģeogrāfijas kabinetā. Tomēr nenoliedzami daudzās skolās pēc neatkarības atjaunošanas uzsāka strauju atbrīvošanos no visa lielā padomju mantojuma, dažviet iznīcinot arī vērtīgas lietas, bet dažviet padomju mantojums rotāja klases sienas pat 21. gs. sākumā.

No izpētītajām padomju laika fotogrāfijām 44 % klases sienas ir tukšas vai tās rotā tikai pāris attēlu vai uzrakstu. Fotogrāfijās redzamās sienas ir vai nu gluži tukšas – bez neviena attēla, kartes vai portreta –, vai arī fotogrāfijas fokusā nav redzamas, vai pavisam minimāli redzamas telpas sienas. Protams, nevar droši apgalvot, ka šis rādītājs atspoguļo faktu, ka 44 % gadījumu klases telpas sienas ir bijušas bez

dekorācijām, jo fotogrāfijā iespējams fiksēt tikai vienu klases malu vai stūri, kurā, labākajā variantā, redzamas divas sienas un/vai logu rinda.

Dažās no fotogrāfijām klases sienas rotā vien divas gleznas, un skolēni būtībā mācās „tukšā” klasē. Savukārt pretstatā tam ir vairākas fotogrāfijas, kurās aiz solu rindām novietoti skapji, kas ir papildīti ar grāmatām, un klases sienas rotā planšetes, kā arī mācību priekšmetam atbilstošu personību portreti.

No padomju perioda fotogrāfiju kopskaita 70 % gadījumu glezna ir vienīgais sienas dekors, kas redzams klases fotogrāfijā. Šķiet, tas varētu liecināt par vairākiem šī perioda skolu dzīves aspektiem – vai nu šīs attiecīgās skolas netika apgādātas ar uzziņas materiāliem un tām nebija iespējams papildīt sienas ar šāda veida dekorācijām, vai arī skolotāji neuzskatīja par vajadzīgu vai nevēlējās savu klašu sienas dekorēt ar pieejamajiem materiāliem, bet tā vietā izvēlējās atturīgu interjera stilu – sienu ar vienu, diviem dabas skatiem vai arī bez dekorācijām.

Demokrātijas atjaunošanas posmā 41 % fotogrāfiju klases sienas rotā maz dekorāciju, vai arī to nav vispār. Taču, tā kā laika posmā no 1991. gada līdz 2004. gadam Latvijas skolas piedzīvoja straujas izmaiņas, tad atbilstoši analīzes kritērijiem, pētot klases sienu dekorācijas, šo posmu var dalīt divos periodos. Fotogrāfijās, kas ataino 90. gadu sākumu, klašu sienas patiešām ir gandrīz bez dekorācijām, dažos gadījumos uz sienas ir kāds tradicionāls latvisks simbols, piemēram, Latvijas karte. Savukārt fotogrāfijās, kas ataino 21. gs. pirmās desmitgades sākumu, situācija ir pretēja: klašu sienas lielākoties ir papildītas ar dažādiem materiāliem. Šeit gan jāatzīmē, ka daudzas no šīm klases sienu dekorācijām sastāv tieši no pašu skolēnu gatavotiem darbiem. Kopumā 37 % no visās analizētajās fotogrāfijās redzamajām sienām rotā tieši skolēnu pašu darināti darbi – zīmējumi, aplikācijas, radošie darbi u. tml. Savukārt, ja apskata pētāmā perioda beigu posmu, tad gandrīz 100 % fotogrāfiju redzami skolēnu pašu gatavotie darbi. Tas, protams, ir pilnīgā pretstatā pētītajām padomju varas laika fotogrāfijām, jo nevienā no tām nebija saskatāmi skolēnu darināti amatniecības vai radošie darbi. Šis fakts liecina par radošuma kā jaunas mācīšanās formas attīstību Latvijā pēc neatkarības atgūšanas. Skolēniem tiek ļauts pašiem izpausties dažādās jomās. Turklāt zīmējumi tiek izlikti pie klases sienas, kas nozīmē arī to, ka skolēnam tiek dota iespēja lepoties ar paša paveikto, un tas savukārt spēj attīstīt vēlmi radoši izpausties arī turpmāk. Skolā bērnus sāk audzināt par individualitātēm, par personībām, nevis par kolektīva biedru jeb kādas lielas sistēmas daļu [37].

Intervijās iegūtā informācija liecina, ka skolēniem nebija daudz iespēju radoši izpausties. M. Kārklīņa stāsta, ka, tā kā viņa bijusi ļoti uzcītīga skolniece, viņai bieži uzdeva veidot klases sienas avīzi vai kādu informatīvo materiālu, ko piespraust pie ziņojuma dēļa, taču nekādā veidā netika atļauts izpausties kā brīvai personībai, jo bija noteikts, kas jāraksta un par ko jāraksta vai jāzīmē. Radošums drīkstēja izpausties tikai stingri definētos rāmjos.

Interesantākais šī perioda sienu dekorāciju izpētē ir tieši konkrētu lietu jeb ideoloģiska rakstura simbolu – plakātu, portretu, uzrakstu u. tml. – atainojums fotogrāfijās. Tieši

ideoloģija un tās propaganda ir viens no kritērijiem, ar kura palīdzību pētījumā iespējams atklāt autoritārā režīma ietekmi uz klases kultūras transformāciju. Jāpiemin, ka dažās no fotogrāfijām redzamajās sienu dekorācijās informācija ir slikti saskatāma, tādēļ pētījuma datus tiek izmantotas tās fotogrāfijas, kurās skaidri redzama ideoloģiska rakstura simbolika. No kopējā fotogrāfiju skaita 19 % fotogrāfiju skaidri redzama padomju varas simbolika. Dažās no fotogrāfijām tas ir Ļeņina portrets, dažās uzraksti – uzsaukumi – vai uz sociālisma celtniecības idejas orientēti plakāti u. tml.

Lai gan procentuālais pētīto fotogrāfiju skaits, kurās parādās padomju propaganda, ir salīdzinoši neliels, tas nebūt neatspoguļo patieso padomju propagandas realizāciju klasēs. To apstiprina intervijās iegūtie dati. Maija Kārklīņa atceras, ka viņas skolas zālē, goda vietā, atradies Ļeņina krūšu tēls, bet klases sienas rotājuši padomju varoņu portreti un komunistu lozungi. Sienas avīze bijusi neatņemama katras klases sastāvdaļa, jo visi respondenti atceras, ka klasē atradās sienas avīze, kurā tika atainoti katras klases svarīgākie notikumi, piem., ekskursijas apraksti un fotogrāfijas.

Pašā demokrātijas atjaunošanas sākuma posmā Latvijā valdīja spēcīgs patriotisks noskaņojums, kas atspoguļojās arī klases telpā un skolēnu dzīvē kopumā. Vairākās demokrātijas posma fotogrāfijās uz klases sienas planšetēm izvietoti Latvijas tradicionālie simboli. Arī intervijās atspoguļojas patriotiskā nostāja. D. Šanters, kurš brīdī, kad Latvija atguva neatkarību, mācījās Ludzas vidusskolas 9. klasē, atceras, ka 90. gadu sākumā no skolas un klašu sienām pazuda visi komunistiskās ideoloģijas simboli, plakāti, portreti – pilnīgi viss, kas saistījās ar Padomju Savienību. Tā vietā klasēs parādījās dažādi latviešu tradicionālie simboli, no kuriem populārākais bija auseklītis, – tos lika pie klases sienas planšetēm un nēsāja, piespraustus pie apģērba. Dažās klasēs skolotāji novietoja Latvijas karogus, un skolēniem bija jāapmeklē folkloras pulciņš. D. Šantera atmiņas vēsta par to, ka Ludzas vidusskolā ļoti liela uzmanība tika vērsta uz nacionāla un patriotiska noskaņojuma veidošanu skolēnos. Demokrātiskā valsts iekārta atļāva Latvijas sabiedrībai paust savas idejas, vēlmes un reprezentēt savas vērtības un tradīcijas.

Savukārt V. Bogdanovs, kurš brīdī, kad Latvija atguva neatkarību, mācījās Jelgavas vidusskolas 5. klasē, atceras, ka pēc Barikāžu laika no skolas un klašu sienām pazuda viss, kas saistījās ar komunistisko ideoloģiju, un neatminas īpaša uzsvāra likšanu uz latviski nacionālo vai tradicionālo simboliku. Viņa atmiņas vairāk saistās ar to, ka skolā arvien vairāk atsevišķos kabinetos parādījās interesanti interjera dizaina risinājumi, piem., mākslas vēstures kabinetā parādījās stūrītis ar paklāju un tējas/kafijas plauktiņu, kur skolēni varēja mierīgi malkot tēju arī stundas laikā, kamēr citi klases biedri prezentēja savus sagatavotos referātus. V. Bogdanovs arī atceras, ka šis ir bijis pirmais kabinets, kurā bija apaļi galdi, ap kuriem skolēni sēdās, lai diskutētu par dažādiem jautājumiem. Līdz ar to var secināt, ka parādās arī jauna mācīšanās forma – diskusija.

Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma posms ir arī tehnoloģiju attīstības laiks. Nevienā no Padomju Savienības

laika analizētajām fotogrāfijām nebija redzams televizors vai projektors (lai gan tādi daudzās skolās bija), taču demokratizācijas periodā 15 % fotogrāfiju parādās televizors, projektors vai dators. Un tieši dators un Internets ir tehnoloģiskās attīstības iezīme, kas pilnībā maina izglītību un skolu, tai skaitā arī klases kultūru. 90. gadu beigās skolās tiek izveidotas datorklasē.

Balstoties uz izpētes avotiem – gan fotogrāfijām, gan atmiņām –, jāsecina, ka patriotisms un latviešu tradīciju piekoptšana notikusi tikai 90. gadu sākumā. Vēlāk šādas nacionālisma izpausmes mazinājušās. E. Rīdere, kura 1. klases gaitas uzsāka 1997. gadā, neatceras, ka skolā būtu kā īpaši izcelta patriotiskā audzināšana vai uz klašu sienām atrastos nacionāli simboli. Vienīgās atmiņas par patriotisma klātbūtni saistās ar Latvijas neatkarības pasludināšanas gadadienu 18. novembrī, kad skolas zālē notika svinīgi sarīkojumi un mazāko klašu skolēni veidoja zīmējumus un aplikācijas par godu „Latvijas dzimšanas dienai”. Ar tiem tika rotātas klases un gaitiņu sienas.

VII. SECINĀJUMI

Valsts politika ir faktors, kas ietekmē klasi no ārienes. Līdz ar to brīdī, kad notiek valsts politiskās pārvaldes maiņa, tiek ietekmēta liela daļa valsts institūciju, tai skaitā skola. Tiek mainīta arī klases kultūra, tai skaitā klases lietu vide. Katrs režīms vai iekārta cenšas sevi realizēt arī skolā, kā vienā no svarīgākajām sabiedriskajām institūcijām, kurā aug jaunā paaudze un kurā veidojas tās uzskati un vērtības. Tomēr jāņem vērā, ka pastāv būtiska atšķirība pieejā, kā un ar kādām metodēm šī vara realizē savus mērķus klases telpā.

Balstoties uz izpētīto fotogrāfiju un atmiņu bāzes, autore secina, ka Padomju Savienības laikā klasēs lietu vide tika ārkārtīgi ierobežota un kontrolēta, tajās neparādās nekas lieks, nekas, kas pārkāptu padomju varas principus. Šāda pieeja tika apvienota ar stingru cenzūru. Klasēs tiek izmantoti dažādi komunistiskās propagandas līdzekļi. Kopumā jāsecina, ka Padomju Savienības laikā klase kļūst par skolēnu darba vietu, kurā notiek tikai mācību process. Līdz ar to arī klases kultūra tiek pakļauta striktiem ierobežojumiem un noteikumiem. Klases kultūras elementu kopaina Padomju Savienības laikā rada stingras kārtības un atturības modeļus klases iekārtojumā un līdz ar to arī mācību procesa kārtībā un savstarpējās attiecībās.

Latvijas neatkarības atjaunošanas sākuma posmā klases kultūra salīdzinājumā ar padomju varas gadiem transformējas, kļūstot brīva, atvērta, dažkārt pat pārāk vaļīga. Klase vairs nav tikai vieta, kur norit mācību process, bet arī vieta, kur skolēni pavada savu brīvo laiku starpbrīžos un svin svētkus kopā ar vecākiem vai bez tiem. Tiek mainīta vērtīborientācija, proti, skolā bērņus sāk audzināt par individualitātēm, par personībām, nevis par kolektīva biedru jeb kādas lielas sistēmas daļu. Klases kultūras elementi demokrātijas posmā vairs neatrodas stingru ierobežojumu un kanonu varā. Līdz ar to tie piedzīvo dažādas transformācijas. Šo transformāciju realizācija vairs nav atkarīga no politiskās varas uzspiestiem kanoniem, bet gan no katras skolas, skolotāja un skolēna interesēm un iespējām.

LITERATŪRAS SARAKSTS

1. *Silences and Images: The Social History of the Classroom*. Grosvenor, I., Lawn, M., Rousmaniere, K. (eds.), New York, Peter Lang, 1999, 274 p.
2. *Black box of schooling. A Cultural history on classroom culture*. Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M. (eds.), Brussels: Editions scientifiques internationales, 2011, 330 p.
3. Burke, C., Grosvenor, I. *School*. London: Reaktion, 2008. 209 p.
4. Braster, S. Educational Change and Dutch Classroom Photographs: Qualitative and Quantitative analysis. In: *Black box of schooling. A Cultural history on classroom culture*. Brussels: Editions scientifiques internationales, 2011, pp. 21–38.
5. Ķestere, I., *Klases kultūra pedagoģijas vēstures pētniecības perspektīvā*. Lekcija 2014. gada 23. aprīlī LU PPMF, Rīgā. Npublicēts materiāls.
6. Ķestere, I., Colleldemont, E. *Vizuālie avoti pedagoģijas pētījumos*. Lekcija 2015. gada 14. maijā LU PPMF, Rīgā. Npublicēts materiāls.
7. Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M. Opening the Black Box of Schooling. Methods, Meanings and Mysteries. In: *Black box of schooling. A Cultural history on classroom culture*. Brussels: Editions scientifiques internationales, 2011, pp. 10–12.
8. Dinka, I. Bērna tēla sociālo transformāciju atspoguļojums bērnībā: promocijas darbs. LU Pedagoģijas, psiholoģijas un mākslas fakultāte. Rīga: Latvijas Universitāte, 2014. 64. lpp.
9. Ķestere, I., *Klases kultūra pedagoģijas vēstures pētniecības perspektīvā*. Lekcija. Npublicēts materiāls.
10. Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M. Opening the Black Box of Schooling. Methods, Meanings and Mysteries, pp. 16–17.
11. Kupčs, J. *Saskarsmes būtība*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 71. lpp.
12. Nīmante, D. *Klasvadība*. Zvaigzne ABC, 2007., 143. lpp.
13. Šūmane, I. Mācību vides veidošanās. *Skolotājs*. 2001, Nr. 6., 46.–48. lpp.
14. Grosvenor, I. On Visualising Past Classrooms. In: *Silences and Images: The Social History of the Classroom*. New York, Peter Lang, 1999, pp. 83–104.
15. Johnson, B. N. The Material Culture of Public School Classrooms: The Symbolic Integration of Local Schools and National Culture. In: *Anthropology & Education Quarterly*, Vol. 11, No. 3, Education in the United States, Autumn, 1980, pp. 173–190.
16. Grosvenor, I. On Visualising Past Classrooms, pp. 83–104.
17. Kupčs, J. *Saskarsmes būtība*. Rīga: Zvaigzne ABC, 1997. 71. lpp.
18. Ķestere, I., *Klases kultūra pedagoģijas vēstures pētniecības perspektīvā*. Lekcija. Npublicēts materiāls.
19. Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M. Opening the Black Box of Schooling. Methods, Meanings and Mysteries, p. 15.
20. Ķestere, I. *Pedagoģijas vēsture: skola, skolēns, skolotājs*. Zvaigzne ABC, 2005, 18. lpp.
21. Herman, F. *School Culture in the 20th Century Mentality and Reality History of the Primary School*. Katholieke Universiteit Leuven. 2010, p. 184.
22. Ķestere, I. *Pedagoģijas vēsture: skola, skolēns, skolotājs*. Zvaigzne ABC, 2005, 18. lpp.
23. Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M. Opening the Black Box of Schooling. Methods, Meanings and Mysteries, p. 15.
24. Turpat, p. 15–16.
25. Grosvenor, I. On Visualising Past Classrooms, pp. 83–104.
26. Braster, S. Educational Change and Dutch Classroom Photographs: Qualitative and Quantitative analysis, pp. 21–38.
27. Ķestere, I., Colleldemont, E. *Vizuālie avoti pedagoģijas pētījumos*. Lekcija 2015. gada 14. maijā LU PPMF, Rīgā. Npublicēts materiāls.
28. Ķestere, I. *Pedagoģijas vēsture: skola, skolēns, skolotājs*. Zvaigzne ABC, 2005, 18. lpp.
29. Braster, S., Grosvenor, I., Mar del Pozo Andres, M. Opening the Black Box of Schooling. Methods, Meanings and Mysteries, p. 15.
30. Tauriņš, G. *Politika I daļa*. Rīga: 1999, 122. lpp.
31. Miķelsons, R. Priekšvārds. No: R. Miķelsons (sast.) *Skolas un pedagoģiskās domas attīstība Padomju Latvijā*. Rīga: Zvaigzne, 1969, 6. lpp. Skat. arī Ķestere I., Rubene, Z. Obligātā vidējā izglītība Padomju Latvijā (20. gadsmita 50.–70. gadi): cerības, realitāte, mūsdienu refleksijas. No: *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi*. Zinātnisko rakstu krājums. RaKa, 2010, 223.–245. lpp.
32. Ašmanis, M. *Politikas teorijas*. Rīga: Zvaigzne ABC, 2004, 138.–139. lpp.
33. Raituma, I. Skolas iekšējās un ārējās vides mijiedarbība. Rīga: Raka, 2009, 122. lpp.
34. Ķestere I. Tradīcijas un modernisms Latvijas skolās neatkarīgas valsts veidošanās periodos: kas ir mainījies kopš 1920. gada? No: *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi*. Zinātnisko rakstu krājums. RaKa, 2010, 36.–63. lpp.
35. Anspaks, J. *Pedagoģijas idejas Latvijā*. Rīga: RaKa, 2003.
36. Ķestere I. Tradīcijas un modernisms Latvijas skolās neatkarīgas valsts veidošanās periodos: kas ir mainījies kopš 1920. gada? No: *Pedagoģijas vēsture: 15 jautājumi*. Zinātnisko rakstu krājums. RaKa, 2010, 36.–63. lpp.
37. Iļjina, T., *Pedagoģija*. Rīga: Zvaigzne, 1971., 488 lpp.

Kitija Valeiņa, *Mg. paed.*, is a student of the Doctoral study program in Pedagogy of the Faculty of Education, Psychology and Art of the University of Latvia.
E-mail: kitija.valeina@lu.lv

Kitija Valeiņa. Transformation of classroom culture in Latvia using photographs and memories as historical sources (1964–2004)

"Classroom culture" is a new concept in the history of education. With assistance of different and various historic sources, this kind of research provides with an insight into certain historical stages. It helps to understand and interpret individual human experiences related to their school life, which is proved to be the environment that forms human personality, social relationships and strengthens the person's spiritual and emotional development. In this article, both the theoretical aspects of the "classroom culture" concept and practical analysis of photographs and interviews are described. It also reconstructs the transformation of classroom culture in Latvia within the period from authoritarianism in the Soviet Union to democratic regime in the post-Soviet Latvia. Soviet Union's government focused on the creation of a unified system of schools. The research of photographs and memories reveals the importance of the work and education at school at the time of the Soviet Union. The purpose of Soviet Union's education system is to raise a Soviet power, making equally minded people whose main challenge is hard work and to encourage the construction of socialism, and demonstrate the victory over capitalism. Source analysis reveals that class culture at the start of the restoration of Latvian independence transforms into a free open-classroom environment. The class is no longer a place for the learning process only, but also a place where students spend their free time intervals and celebrate the holidays with their parents or without them. There is no censorship in class photo shoots, and each person can photograph what they want.

Кития Валеиņa. Трансформация культуры учебного класса в Латвии в фотографиях и источниках воспоминаний (1964–2004)

«Культура класса» – новый термин в исследовании истории педагогики. Изучение элементов этой культуры с помощью использования различных исторических источников дает представление о реалиях школьной жизни в определенные исторические периоды, а также помогает понять и интерпретировать у каждого индивида отдельно опыт школьной жизни, который способствует формированию личности, установлению социальных связей и укрепляет духовное и эмоциональное развитие. В статье предоставлены теоретические аспекты понятия «классовая культура», а также использованы исторические источники, такие, как фотографии и анализ интервью, была реконструирована трансформация классовой культуры в Латвии от авторитарного режима Советского Союза к демократическому строю постсоветской Латвии. Правительство Советского Союза концентрируется на том, чтобы создать единую систему в школах. Исследование фотографии и воспоминаний открывают роль работы и образования в школе в Советском Союзе. Цель образования школы Советского Союза – воспитать послушных, одинаково мыслящих советских людей, чья главная задача – это тяжелая работа для стимулирования строительства социализма, и поощрение победы над капитализмом. Анализ источников показывает, что при восстановлении независимости Латвии класса трансформировался в свободный, открытый класс. Класс уже не только место, где проходит учебный процесс, но и место, где школьникам хотелось бы проводить свое свободное время и праздновать праздники вместе с родителями или без них. Не существует цензуры в процессе фотографирования в классе, каждый пользователь может посмотреть любую фотографию, а также каждый может фотографировать то, что он хочет.